

בבית המשפט העליון בשבתו כבית-משפט לערעורים אזרחיים

רשות ערעור אזרחי 3577/93

השופטים: כבוד הנשיא מ' שמגר,
כבוד השופט א' מצא,
כבוד השופטת ד' דורנר

המערערת: הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ

עו"ד ד"ר א' גולדנברג, עו"ד א' מזור

נגד

המשיב: אהרון מוריאנו

עו"ד א' מוריאנו, עו"ד ד"ר ד' ששון

ערעור ברשות על פסק-דינו של בית המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו (סגן הנשיא י' גלעדי והשופטים י' גולדברג, ע' ארבל) מיום 30.5.93 בע"א 423/91, שבו נתקבל ערעור על פסק-דינו של בית-משפט השלום בתל-אביב-יפו.

פסק דין

הנשיא מ' שמגר: 1. ערעור ברשות על פסק-דינו של בית המשפט המחוזי בתל-אביב יפו, אשר קבע כי ירידת ערכה של מכונית בעקבות תאונת דרכים כלול בפוליסה של ביטוח מקיף נושא הדין.

סלע המחלוקת

2. האם פוליסת הביטוח הקבועה בתוספת לתקנות הפיקוח על עסקי ביטוח (תנאי חוזה לביטוח רכב פרטי), תשמ"ו-1986 ("הפוליסה התקנית"), מפצה גם על ירידת הערך אשר נגרמה למכונית עקב תאונת דרכים?

מוסכם כי בעל כלי רכב, המבוטח מפני נזק רכוש, זכאי לפיצוי בעבור ההוצאות הכרוכות בתיקון כלי הרכב. האם הוא זכאי אף לפיצוי בשל נזק הנגרם לו עקב העובדה כי שוויו של כלי הרכב בשוק פחת עקב התאונה?

ייאמר מיד, כי הסוגיה מוסדרת עתה באופן מפורש בתקנות האמורות מכוח תיקון שנערך בהן (תקנות הפיקוח על עסקי ביטוח (תנאי חוזה לביטוח רכב פרטי (תיקון) תשנ"ג-1993). סעיף 18(ב) לתוספת קובע **כיום**, כי -

"פוליסה אינה מכסה:

(1) נזק תוצאתי, לרבות ירידת מחיר הרכב המבוטח בשוק הנובעת מטעמים מסחריים בלבד, שאינם קשורים לאי-תיקון מלא של הרכב."

טרם התיקון צוין "1) נזק תוצאתי" על דרך הסתם, ללא התוספת שהוספה עתה.

יוצא, כי פסק-דיננו מתייחס במישרין רק לאותם חוזי ביטוח אשר נכרתו במתכונת הקודמת של הפוליסה התקנית. עם זאת, אעיר בסוף פסק הדין מספר הערות לעניין הנוסח החדש שצוטט לעיל. עוד יוזכר, כי על-פי הפרשנות הנוהגת כיום, תקופת ההתיישנות בתביעה לתגמולי ביטוח היא תקופה קצרה יותר מההתיישנות החוזית הרגילה (סעיף 31 לחוק חוזה הביטוח, תשמ"א-1981; ע"א 3812/91, רע"א 5423/91 ג'ריס נ' "אריה" חברה ישראלית לביטוח בע"מ; דנינו נ' "מנורה" חברה לביטוח בע"מ, פ"ד מח (3) 441).

משמעות הדברים היא כי מתקין התקנות, קרי הממשלה, קיבלה בחתום נוסף עמדה אשר מיטיבה עם חברות הביטוח ומרעה עם האזרח המבוטח. היא אף התיימרה להגביל את הזכויות הקנייניות של האזרח באמצעות חקיקת משנה. כאמור, נשוב לעניין זה בהמשך הדברים.

המסגרת העובדתית

3. העובדות הן פשוטות. רכבו של המשיב בוטח על-ידי המערערת בביטוח מפני נזקי רכוש. פוליסת הביטוח זהה לפוליסה התקנית. בעקבות תאונה נגרם לכלי הרכב נזק רכוש. הרכב תוקן במוסך ומלוא הוצאות התיקון במוסך כוסו על-ידי המבטחת - המערערת. לאחר תשלום מלוא הוצאות התיקון תבע המשיב מן המערערת את נזקיו בגין ירידת ערך המכונית. שופטת בית-משפט השלום פסקה כי הנזק הוא "נזק עקיף - נזק תוצאתי - שהפוליסה התכוונה שלא לכלול בין הנזקים שהנתבעת תפצה בגיננו".

המשיב לא אמר נואש, ובערעור נשא מאבקו פרי: בית המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו קבע כי פוליסת הביטוח התקנית מכסה את הנזק בדבר ירידת ערך המכונית (ע"א (ת"א) 423/91).

הוגשה בקשת רשות הערעור (רע"א 3577/93). לאור החשיבות העקרונית והכללית של הסוגיה ניתנה רשות ערעור כמבוקש.

פרשנות הפוליסה התקנית

4. היקף חבותו של המבטח לנזקי רכוש נגזר, בראש ובראשונה, מחוזה הביטוח ("הפוליסה"). חבות המבטח אינה חבות נזיקית (בדרך כלל עוולת רשלנות) הנגזרת מן הדין. חבותו היא חבות חוזית. אין תמה אפוא, כי הניזוק-המבוטח יבכר את הנתיב החוזי (תביעה כנגד המבטח) על פני הנתיב הנזיקי (תביעה כנגד המזיק). האחריות החוזית, ככלל, מבוססת על אחריות מוחלטת. נקטנו לשון "ככלל", שהרי עקרון תום הלב וקליטת האשם התורם החוזי מכרסמים באחריות המוחלטת (ראה ע"א 3912/90, *Eximin S. A.*, תאגיד בלגי נ' טקסטיל והנעלה איטל סטייל פרארי בע"מ, פ"ד מז (4) 64).

5. מכאן לכלל פרשני מנחה שיסייע לנו בהבנת תחולתו ותחומו של חוזה הביטוח: כלל הפרשנות נגד המנסח הוא כלל פרשנות מושרש היטב בדיני החוזים הישראליים (ג' שלו, דיני חוזים (דין, תש"ן) 320). הכלל ישים בנסיבות שבהן טקסט מסוים נתון לשני פירושים סבירים. במקרה כאמור יועדף אותו הפירוש מבין השניים הפועל לרעת האינטרס של המנסח.

הכלל האמור קנה לעצמו אחיזה איתנה בפרשנות חוזי הביטוח. כפי שמעירה פרופ' שלו -

"בפירוש מסמכים אלה חוברים יחד כמה גורמים הפועלים כולם לטובת המבוטח: העובדה שמדובר בחוזה אחיד: העובדה שמדובר בפטור מאחריות; והעובדה שחברת הביטוח היא המנסחת" (שם, בעמ' 323-322).

הגיונו של הכלל טמון בשליטת המנסח על תוכן הטקסט. ההנחה היא כי הנסח טרח להבטיח זכויותיו בעת ניסוח המסמך, בייחוד כאשר מדובר על בעל דין, אשר לו כוח והשפעה כדוגמת חברת ביטוח, הניצבת מול האזרח, היחיד, הנזקק לשירותי הביטוח. אם הנוסח הוא דו-משמעי או רב-משמעי, ניתנת עדיפות פרשנית נגד הנסח, שהרי אם הוא - שדאג לענייניו - יצר נוסח בעל משמעויות שונות, אין הוא יכול לבחור לעצמו דווקא את החלופה הנוחה לו ביותר; היפוכו של דבר: הוא נתפס על-ידי אותה חלופה, שהיא אפשרית לפי הטקסט, המבטאת הגנה טובה יותר על האינטרס של המבוטח. ההסתמכות של המבוטח על החלופה הנוחה לו יותר, שאותה קרא במסמך שנוסח על-ידי הצד השני, מקבלת העדפה במלאכת הפרשנות. לשון אחר, הצד השני, שלא הייתה לו גישה למלאכת הניסוח, זכאי ליהנות מאותה חלופה אפשרית העולה מן הנוסח שהוכן על-ידי חברת הביטוח, שהיא מבחינתו של הצד השני הנוחה ביותר לו. כלל הפרשנות בא כאיזון מול השליטה בניסוח. הכלל מגן על אינטרס ההסתמכות של הצד השני - המבוטח - אשר זכאי היה להניח כי ניסוח החוזה יתפרש פירוש סביר אשר עליו סמך (ראה גם שלו, שם, בעמ' 321).

6. השאלה היא: אם חל הכלל על פוליסת הביטוח התקנית? לטעמי, אין לעניין זה נפקא

מינה, ודין פוליסה שיצאה מלפני השלטון, מתקין התקנות, כדין פוליסה שהופקה במעבדתה של

חברת הביטוח. הפוליסה התקנית אמנם אינה מנוסחת במישרין על-ידי חברת הביטוח, אולם, כמנהגה של הרשות, חזקה שקיימה התייעצות, כמקובל, עם חברות הביטוח ועשתה שימוש בדוגמאות הנוהגות אצל החברות; מאידך גיסא, אין כל התייעצות עם המבוטחים. משמע, גם שלב הניסוח של הפוליסה התקנית נושא את הסממן המאפיין של השפעת האינטרס של המבטח והיעדר השיתוף של המבוטח, אין לך ראייה טובה יותר להשפעתן של חברות הביטוח על נוסח הפוליסה התקנית מאשר התיקון הנ"ל לסעיף 18(ב) לתוספת לתקנות, אך פסק בית המשפט המחוזי את מה שפסק בעניין ירידת שווי הרכב ונוסח הפוליסה שונה על אתר. מי שמכיר את תנועת גלגלי החקיקה יודע שאין הם נעים בדרך כלל במהירות כה רבה, ובעניין זה נקטנו כאן לשון המעטה.

לשם שלמות התמונה יש להוסיף כי הפוליסה התקנית מצויה בתוספת לתקנות, שהוצאו מכוח סעיפים 38 ו-39 לחוק הפיקוח על עסקי ביטוח, תשמ"א-1981. תקנה 4 לתקנות אלו קובעת כי "מבטח רשאי לשנות תנאי מתנאי הפוליסה התקנית אם השינוי הוא לטובת המבוטח". תקנה זו אינה אלא ביטוי להוראה המובאת בסעיף 38(א) לחוק הנ"ל, אשר על פיה -

"...הסדר הסותר תנאי שיש לקבעו על פי תקנות שהותקנו כאמור לא ינהגו לפיו, ויראו כאילו הותנה במקומו התנאי שיש לקבעו כאמור, זולת אם ההסדר הוא לטובת המבוטח..."

מכאן לגוף השאלה שלפנינו.

הוראות הפוליסה - מקרה הביטוח

7. תגמולי ביטוח למוטב משתלמים "בקרות מקרה הביטוח..." (סעיף 1 לחוק חוזה הביטוח). "מקרה הביטוח" מוגדר בסעיף 1 לפוליסה כ -

"אובדן או נזק שנגרם כתוצאה מאחד הסיכונים המפורטים להלן:

...

(ב) התנגשות מקרית, התהפכות ותאונה מכל סוג שהוא" (ההדגשה שלי - מ' ש').

ההלכה לעניין נטל הראיה בתביעות לתגמולי ביטוח עקב נזקי רכוש היא כי על המבוטח להוכיח את התרחשות מקרה הביטוח. בכך עובר הנטל אל כתפי המבטח. עליו להראות כי מתקיים אחד הסייגים לפטור מהחבות החוזית המוטלת עליו מכוח הפוליסה (ע"א 497/85 אשר אשל ואח' נ' ריט, חתם לויזם ואח', פ"ד מב (1) 89, בעמ' 94; ע"א 678/86 חניפס נ' "סהר" חברה לביטוח בע"מ, פ"ד מג (4) 177, בעמ' 184; ע"א 1845/90 סיני נ' מגדל חברה לביטוח בע"מ, פ"ד מז (5) 661).

8. אמרנו כי על המבוטח להוכיח את "התרחשות מקרה הביטוח". מה משמעות הדבר? כל פוליסה מגינה מפני סיכונים. יש פוליסות המגינות רק מפני סיכונים מסוימים המוגדרים בפוליסה. יש פוליסות המגינות מפני כל הסיכונים.

כל פוליסה מגינה מפני נזק שהוא פרי התממשות הסיכון. יש פוליסות המגינות מפני כל נזק הנובע מסיכון נתון, פוליסות אחרות מגינות מפני נזקים מסוימים הנובעים מסיכונים נתונים, או מכל הסיכונים.

סיווג הפוליסה שלפנינו מביא אותנו למסקנה כי הפוליסה מגינה מפני נזקים מסוימים ("אובדן או נזק" שנגרמו "לרכב") עקב התממשות סיכונים מסוימים כמפורט בפוליסה.

נבע מכאן כי על המבוטח רובץ הנטל להראות שלושה אלו: ראשית, הסיכון אשר התממש הוא מן הסיכונים המכוסים על-ידי הפוליסה; שנית, הנזק אשר נגרם הוא מסוג הנזקים המכוסים בפוליסה; שלישית, הנזק שנגרם אירע, במישור הסיבתי, כתוצאה מהתממשות הסיכון המכוסה.

הוכחת שלושת האלמנטים הללו מוטלת על כתפי המבוטח, הניזוק, לצורך הוכחת עצם האחריות החוזית מכוח חוזה הביטוח. מובן כי לאחר קביעת החבות החוזית טרם נשלמה מלאכתו של הניזוק. הניזוק מבקש שיפוי בעבור נזק, עליו להוכיח בראיות את שיעור הנזק. בהיעדר ראיות באשר לשיעור הנזק, עלול הניזוק לצאת וידיו על ראשו. השלב הראשון הינו קביעת האחריות. השלב השני הינו קביעת שיעור הנזק, רק עמידה בשני השלבים תקנה את השיפוי הביטוחי.

אם נגרם "נזק לרכב" אשר אינו תוצאה של אחד מן הסיכונים המכוסים, הרי שהניזוק לא ישאב ממעיין הביטוח. הוא הדין אם הנזק נגרם כתוצאה מסיכון מכוסה (כגון "התנגשות מקרית, התהפכות ותאונה מכל סוג שהוא"), אך הוא אינו נזק המכוסה על-ידי הפוליסה (כגון - נזק גוף או נזק לרכוש שאינו "הרכב"), והוא הדין אם הסיכון מכוסה והנזק מכוסה אך אין כל זיקה סיבתית ביניהם, כגון - תאונה קלה אשר אינה גורמת כל נזק לרכב, אך במהלכה היא ניזוק בפיגוע חבלני.

אין פלוגתא כי הנזק אשר נגרם במקרה שלפנינו בא עקב התממשות סיכון מכוסה. השאלה שבמחלוקת היא אפוא, אם הנזק הוא מסוג הנזקים המכוסים על-ידי הפוליסה. הנטל להוכיח מרכיב זה רובץ על המבוטח.

במענה לשאלה זו יש להשיב שאין חולק כי לאחר התאונה ירד ערכו של הנכס, קרי: הנכס אחרי התאונה שווה פחות - עקב הפגיעה בתאונה - משווי לפני התאונה. ירידת ערך זו מהווה "אובדן או נזק" המתייחס לנכס. ירידת הערך לא הייתה נגרמת אילו לא התאונה. לכאורה, המבוטח זכאי אפוא לתגמולי הביטוח לשם כיסוי אותו נזק. "המבטח" - כלשונו של סעיף 55(א)

לחוק חוזה הביטוח - חייב "לשפות בעד נזק שנגרם למבוטח... מחמת שהנכס המבוטח אבד או ניזק". הנזק נגרם לרכב, שהוא הנכס המבוטח.

ירידת הערך כנזק

9. המערערת טוענת בסיכומיה כי הפוליסה התקנית אינה מכסה מעיקרה נזק מסוג "ירידת ערך". המערערת מכנה את ירידת הערך בעקבות תאונה בתואר "ירידת ערך פסיכולוגית". לשיטתה, הפוליסה התקנית מכסה מפני נזקים הנגרמים לרכב עצמו. היא אינה מכסה "נזק אמורפי-לכאורי שנגרם לכוח המיקוח העתידי של בעל הרכב". במילים אחרות, שווי הרכב כנכס כלכלי לבעליו אינו בגדר הסיכונים שהמבטח נטל על עצמו במסגרת הפוליסה התקנית. פגיעה פיסית ברכב – כן. פגיעה בשווי השוק של הרכב – לא.

הבחנתה המוצעת של המערערת אינה מקובלת עליי. הפוליסה התקנית מכסה, כאמור, "אובדן או נזק" בשל התממשות סיכון כמפורט בחוזה.

סיווג הנזק אפשרי באופנים שונים. כך, למשל, ניתן להבחין בין נזק תיפקודי מול נזק אסתטי; נזק בר-תיקון בפועל מול נזק שאינו בר-תיקון בפעולות פיסיות. כל אחד ואחד מנזקים אלו כלול במושג "נזק" המופיע בפוליסה התקנית.

הביטוי ירידת ערך "פסיכולוגית" יש בו כדי להטעות. ירידת ערך הנכס בשל תאונה שבה היה מעורב בעבר אינה "פסיכולוגית" יותר מירידת ערך הנכס בשל אי-תיקון פיסית של נזקי תאונה, או כדוגמה מוחשית כירידת ערך או של בניין שהסדקים שנבעו בקירותיו נסגרו בדבק, טיח וצבע. מכוננית בעלת זכוכית שלא התנפצה לרסיסים, ואשר מאפשרות ראות טובה, שווה פחות ממכוננית בעלת שמשות שלמות, למרות שהיכולת לנהוג בה לא השתנתה. ערך השוק של נכס נגזר מתפיסת הבריות את תועלתו עבורם, את שלמותו החזותית ואף האסתטיות שבו. מבחינה זו, כל ערך שוק הוא "פסיכולוגי". גם צלקת מפגיעת גוף, על פניה של אישה, הוא רק "נזק פסיכולוגי".

ההבחנה הנכונה היא ירידת ערך כללית-אובייקטיבית מול ירידת ערך בעבור סובייקט מסוים או, במילים אחרות, ירידת ערך לרכב בתור אובייקט מול ירידת ערך בעיני בעל הרכב בלבד בתור סובייקט. השחיקה בערך הנכס על רקע עבר תאונתי נובעת מדעת הבריות כי עצם העבר הנ"ל פוגם בתועלת-בכוח שתופק מן הנכס ומשמישותו. **רכב מוערך בדרכי השמאות הרגילות לפי ערכו בעיני קונים פוטנציאליים.** יש שהמחיר ירוד בשל כך שהדגם אינו אהוד או שנתגלה כי סוג המנוע אינו עומד בתלאות הדרך, למרות העובדה שהמנוע המסוים ברכב המסוים אינו מגלה פגם כלשהו. בעיני הציבור הרחב, היינו לא רק בעיני בעל רכב קונקרטי, רכב שעבר תאונה חשוד כנגוע בתקלות סמויות, ועל-כן הוא מוערך פחות גם אם אין סדקים על פניו. זהו ההבדל בין רכב שעבר את פגיעה הפיזיים של התאונה, אף אם תוקן, לבין רכב שנותר במצבו הכללי כפי שיצא מבית החרושת.

הנזק האמור אינו "אמורפי" ואינו "לכאורי" ואינו "עתידי", כטענת המערערים. הוא מוחשי וממשי ו"על אתרי". **ירידת ערך זו מעוגנת היטב בתורת שמאות הרכב, והיא תופעה כללית ואובייקטיבית, החלה על כל סוגי הרכב.** אפשר ששיעור הנזק שונה מרכב לרכב ומתאונה לתאונה, אולם עצם ירידת הערך משותפת לרובם המכריע. **אם בעל הרכב יבקש הערכת שמאי לצורכי קביעת ערכו של רכב - בין שמטרתו היא מכר, משכון, שכירות או ללא טעם מיוחד - הרי כל שמאי יחווה דעה על הנכס שערכו מופחת.** נכס פגוע ומתוקן שווה פחות מנכס שלא נפגע. יש כמובן תיקונים שמחזירים נכס למצבו הראשוני כאילו היה חדש, אולם, ראשית, המדובר על "כאילו", ושנית, לא תמיד הדבר אפשרי. פסלון שנשבר והודבק שווה פחות מפסלון שלם. ייתכן שהביטוי המוחשי לנזק יבוא לידי ביטוי רק בעתיד, אך הנזק עצמו - כבר נגרם. הוא בר כימות בשקלים ובאגורות.

מכאן כי ירידת ערך **אובייקטיבית** - מהווה "אובדן או נזק" המזכה בתגמולי ביטוח אם היא נגרמה בשל מימושו של סיכון מבוטח. ירידת ערך **סובייקטיבית** - שאינה הרגשתו הפרטית של מבוטח כי ערך הנכס המבוטח התכרסם מעבר לכירסוס שאותו הוא יכול להוכיח בראיות - כבודה במקומו מונח. אולם המשפט אינו מחייב את המבטח בשיפוי עבור נזק כאמור, אלא אם כן הותנה באחרת (R .P. Conlivaux, The Law of Insurance London, 6th ed., by R. Merkin, 143 (1990)).

ירידת הערך הנדונה היא נזק לרכב, היא כמובן - כפועל יוצא מכך - נזק לבעל הרכב; אולם היא אינה נזק לבעל הרכב בלבד. לכן, נזק לנכס המבוטח שנגרם עקב מקרה הביטוח מזכה את המבוטח בשיפוי.

עקרון השיפוי בביטוח רכוש

10. המערערת מפנה לסעיף 4 לפוליסה ("דרכי פיצוי") הקובע כי –

**"המבטח יוכל, על פי שיקול דעתו, לבחור בין דרכי הפיצוי הבאות:
תשלום ערך הנזק או האובדן במזומן, תיקון הרכב...".**

לטענת המערערת, יש ללמוד מכאן כי המבטחת רשאית לשאת בעלויות תיקון הרכב, ובכך לצאת ידי חובתה. תיקון הרכב פירושו - תיקון הרכב מבחינה טכנית-פיסית ותיפקודית. הא ותו לאו. מדרכי הפיצוי אתה למד, לפי גירסתה, כי מה שלא ניתן לתיקון אינו נזק. בא-כוח המערערת ניסה לתמוך את יתדותיו בפסיקה מתוך משפטנו (ע"א 191/80 הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ ואח' נ' מלון דבורה בע"מ ואח' (להלן) – פרשת הפניקס, פ"ד לה (4) 714, בעמ' 720; ע"א 646/77 לוי נ' עמיאל ואח', פ"ד לב (3) 589 בעמ' 591) ואף הסתמך לשם השוואה על משפט זר.

לפי הנוסח כפשוטו ולאור ההקשר החקיקתי, אין יסוד לטענה זו. יש שניק ניתן לתיקון במזומן ויש והוא ניתן לתיקון פיסי, ואין ללמוד מן החוק כי כל נזק, לעניין החוק, חייב להיות פתוח לשתי החלופות, וכי אחרת לא יראו בו נזק.

זאת ועוד, סעיף 56(ג) לחוק חוזה הביטוח קובע כי -

“תגמולי הביטוח יחושבו באופן שיביאו את המוטב ככל האפשר למצב שהיה נמצא בו אילולא קרה מקרה הביטוח” (ההדגשה שלי - מ'ש').

סעיף 64 מעניק להוראה זו מעמד של קוגנטיות: ההתניה אפשרית אך ורק לטובת המבוטח או המוטב.

הוראה חוזית - בין שמקורה בהסכמת הצדדים ובין שמקורה בחקיקת משנה – בטלה אם היא סותרת הוראה קוגנטית. סעיף 25(ב) לחוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג-1973, מעדיף פירוש המקיים את החוזה על פני פירוש שעל פיו ההוראה החוזית בטלה מקום בו חוזה ניתן לפירושים שונים.

לכן, לגבי סעיף 4 לפוליסה הנתון לשני פירושים סבירים שונים - עדיף הפירוש המקיים את ההוראה על פני הפירוש המבטל אותה. במה דברים אמורים?

הפירוש האחד הוא הפירוש שהוצג על-ידי בא-כוח המערערת, כמובא לעיל. “תיקון הרכב” מתפרש באופן צר כתיקון הרכב במישור הפיזי-הטכני, הווי אומר, השבת מצבו הפיזי של הרכב לקדמותו על-ידי פעולות המוסך.

הפירוש השני נובע מניתוח המושג “תיקון”. הגדרתו המילולית של “תיקון” הוא “מילוי הפגם או הלקוי בדבר, החזרת דבר למצבו השלם או הנכון” (א' אבן-שושן, **המלון החדש (קרית ספר, תשכ"ו 1473)**). “תיקון” הרכב פירושו החזרת הרכב למצבו השלם או הנכון. תיקון הרכב משמעו השבת מצב הנכס לקדמותו - יהיה זה בהשבה בעין ויהיה זה בכסף, או מקצתו באחד ומקצתו בשני.

הפירוש הראשון הוא פירוש סביר, הוא הדין לגבי הפירוש השני. עם זאת, מכוח סעיף 25(ב) לחוק החוזים (חלק כללי) ידו של הפירוש השני - המקיים את ההוראה החוזית - על העליונה.

11. הצדדים יכולים לקבוע בחוזה הביטוח מראש את שיעור השיפוי - ללא תלות בשיעור הנזק שנגרם (סעיף 56(ד) לחוק חוזה הביטוח). הם יכולים לקבוע כי תהא תקרה לתגמולי הביטוח (הוא “סכום הביטוח” לפי סעיף 56(א) לחוק הנ”ל). בהיעדר התנאה לפי סעיפים 56(א) הנ”ל או 56(ד) הנ”ל חל הכלל הרחב בדבר השיפוי המלא - הוא הכלל אשר בסעיף 56(ג) הנ”ל.

סעיף 56(ג) הנ”ל הוא ביטוי לאחד מעקרונות היסוד של הביטוח - עקרון השיפוי. מטרת השיפוי היא להביא את המבוטח, ככל האפשר למצב שבו היה נמצא אילולא קרות מקרה הביטוח (ד' מ' ששון, **דיני ביטוח (שוקן, תשמ"ט 143)**). השיפוי חל אך ורק בנוגע לסיכונים ולנזקים

המכוסים על-ידי הפוליסה. משנתחמו התחומים - הוגדרו הסיכונים והוגדרו הנזקים - קמה חובת השיפוי. התוויית ההיקף והסייגים של "מקרה הביטוח" נתונה לצדדים, לאתר ההתוויה - אין המבטח יכול עוד לסגת מחובתו לשפות על הנזק שנגרם במסגרת מקרה הביטוח.

דרכי השיפוי - שונות ומגוונות הן. מטרתן - אחת. המבטח רשאי לבחור, כקבוע בפוליסה, בין דרכי השיפוי השונות. אולם האמצעי כפוף למטרה. אמצעי אשר אינו מצליח לשרת את המטרה - אינו יכול לספק את דרישת החוק לשיפוי. יש לשלב, אם כן, באמצעים נוספים.

אם התיקון הפיזי של הנכס במוסך אינו מקיים את דרישת השיפוי - על המבטח לשלם למבוטח טבין ותקילין אשר ישיבוהו למצבו עובר לתאונה.

דברים אלו מעוגנים היטב בדיני הביטוח ואינם מהווים כל חידוש.

הפסיקה המובאת על-ידי בא-כוחה המלומד של המערערת תואמת את הדין הקיים, אך אינה תומכת בתיזה המועלית על-ידיו. כך, למשל, בפרשת הפניקס, ציין השופט בייסקי, בעמ' 720, כי חובת המבטח בהיעדר הוראה נוגדת היא "השבת המצב לקדמותו". בהתייחסו לסעיף הקימום (reinstatement clause) - דוגמת סעיף 4 הנדון - רשאי המבטח "לתקן את הרכוש המבוטח ולשפצו, כך שישבו למצבו ערב הנזק". היינו - "כל שנדרש הוא להשיב את המבוטח למצבו הכלכלי שלפני הנזק...".

אחרון חביב: פשוט וברור הוא כי החזרת המצב לקדמותו משמעותה כי הרכב יושב למצבו ערב התאונה; בעת ההיא לא פחת ערכו בשל תאונה שעבר וכך הוערך. החזרת המצב לקדמותו פירושה אפוא, כי המבוטח ישוב באופן שישלק כל פגיעה ונזק שנבעו מן התאונה; משמע, השיפוי גם חובק סילוק תוצאותיה של התאונה הנובעות מן הירידה בערך, בהשוואה בין ערב התאונה לאחרי התאונה.

סייגים לחבות - הנזק התוצאתי

12. נזקים מסוימים אינם נכללים על-ידי הפוליסה במסגרת הפיצוי הביטוחי. סעיף 3 לחוק חוזה הביטוח קובע לאמור:

3. תנאי או סייג לחבות המבטח או להיקפה יפורטו	"חובה
בפוליסה בסמוך לנושא שהם נוגעים לו, הגבלות או	להבליט
יצוינו בה בהבלטה מיוחדת; תנאי או סייג שלא	הגבלות
נתקיימה בהם הוראה זו, אין המבטח זכאי להסתמך	
עליהם".	

החוק מתנה הכרה בסייג לחבות בכך שתקוים הוראתו של הסעיף האמור. על-פי סעיף 3 סייג החבות או התנאות תלויים בהופעת הסיוג או ההתניה סמוך לנושא הנדון (הנושא המסווג

או המותנה) או הבלטה מיוחדת שלו. סעיף 3 לחוק משתלב בתכלית הכללית של החוק, שהיא ההגנה על אינטרס המבוטח, הסעיף אינו מאפשר למבטח להגניב לפוליסה תניות המסייגות את החבות. החוק מטיל נטל על המבטח כדי להעלות את ההסתברות שהמבוטח יידע את הסייגים לחבות.

סעיף 28 בפוליסה שלפנינו (הוא סעיף 18 בפוליסה התקנית) דן בחריגים מן הסוג הנ"ל. הוא כלול בפרק "תנאים כלליים לכל פרקי הפוליסה". כותרתו - "חריגים כלליים לחבות המבטח". הוראות סייג החבות מודגשות בהדפסה ובכך הן עונות לכאורה על דרישת סעיף 3 ("הבלטה מיוחדת").

הפוליסה קובעת כי היא אינה מכסה "1) נזק תוצאתי". הנטל להוכיח כי הנזק הוא תוצאתי מונח על כתפי המבטח.

13. האם ירידת ערכו של נכס עקב תאונה היא נזק תוצאתי?

המושג "נזק תוצאתי" (consequential loss) הוא מושג מושרש בדיני הביטוח. ההבחנה היא בין נזק אשר נגרם **במישרין** לנכס המבוטח עצמו בתאונה לבין נזק נגרר או נגרר אשר נגרם כתוצאה סיבתית עקב הנזק שנגרם לנכס המבוטח בתאונה. במילים אחרות - המדובר בנזק אשר נגרם לנכס עצמו בעת התאונה מול נזק אשר נגרם **בעקבות** אותו נזק; משמע, ב"נזק תוצאתי" הכוונה לחוליות המאוחרות יותר, שהן פועל יוצא בשרשרת הסיבתית של האירועים.

מספר דוגמאות יסברו את האוזן:

(א) פונדק נשרף. בעל הפונדק אשר דאג לבטח את הנכס מפני סיכוני אש זכאי לשיפוי בגין הנזק שנגרם לנכס עצמו בשרפה. זהו נזק ישיר. הוא אינו זכאי לשיפוי בגין הפסד הרווחים עקב השבתת הפונדק לתקופה פלונית שהיא פועל יוצא מן השרפה (אובדן השכרת חדרי הפונדק, אובדן רווחי מכירות) (*In the Matter of Wright and Pole (1834) 110 E.R. 1344 (K. B.)* המובא ב- (*J. Birds, Modern Insurance Law (London, 3rd, 1993) 214*).

(ב) נאמנים של בעלי מטענים (מטען צמר) אשר ביטחו את המטענים בעבור הבעלים-הנהנים אינם זכאים להפסד העמלה עקב אובדן המטענים (*Maurice v. Goldsborough Mont & Co. (1939) A. C. 452 (P. C.)*).

(ג) ביטוח מפני אובדן או נזק לכלי שיט כתוצאה מהתנגשות אינו מכסה אובדן רווח, הנובע מן הצורך בהשבתה זמנית של כלי השיט במספנה, לצורכי תיקון (*Shelbourne & Co. v. Law Investment and Insurance Corporation (1898) 2 Q. B. 626*).

לסיכום נקודה זו - כתוצאה מהתממשות הסיכון המבוטח עלול להיגרם נזק לנכס המבוטח, הנזק עשוי להיות בר-תיקון באמצעים פיזיים. הנזק עשוי להיות בר-תיקון אך ורק על ידי אמצעים ממוניים. כל הנזקים הללו מכוסים באשר הם "נזק ישיר". בשל הנזק הישיר עלולים להיגרם, נוסף לכך, שורה שלמה של נזקים עקיפים, תוצאתיים, שהם פועל יוצא מאירועה של התאונה, כגון השבתת הנכס העלולה להביא לאובדן הזדמנות עסקית. ההשבתה עלולה להיות כרוכה בהוצאות נוספות (כגון - נסיעה באמצעי תחבורה חליפיים). הפגיעה בנכס עלולה לפגוע ברגשות בעל הנכס או לגרום לו עוגמת נפש. הנזקים הנגזרים הללו אינם נהנים מכיסוי ביטוחי באשר הם "נזקים תוצאתיים", אלא אם קבעה הפוליסה אחרת.

ודוק: נזק ישיר ונזק תוצאתי עשויים להיות צפויים שניהם גם יחד, המבחן אינו מבחן של צפיות סבירה או צפיות בפועל. המבחן אף אינו מבחן של התממשות הסיכון. ההבחנה היא בין נזק ישיר לבין נזק אשר אילולא אותו נזק ישיר לא היה בא לעולם.

מובן, כי ניתן לבטח באופן ספציפי נזקים תוצאתיים. כיסוי רחב כאמור יחייב תשלום דמי ביטוח גבוהים יותר (*E. R. H. Ivamy, General Principles of Insurance Law* (London, 6th ed., 1993) 413-414; *Ivamy, Fire and Motor Insurance* (London, 4th ed., (1984) 75-79).

14. מהכלל אל הפרט. הנזק בגין ירידת ערך המכונית בשל עצם התאונה הוא נזק ישיר. הנזק נגרם במישרין לנכס עצמו עקב אירוע התאונה. אין נפקא מינה כי אפשר שביטוי בפועל יהיה במועד מאוחר יותר (כגון - מכר המכונית או אחרי שישתברר מה התיקונים הנדרשים). הוא קיים במציאות, על אחר, כפועל יוצא מן התאונה.

אין להסיק כי נזק מסוג מסוים יהא לעולם "ישיר" או יהא לעולם "תוצאתי". טול את הנזק נושא דיוננו - ירידת ערך מכונית. הבה נניח דוגמה היפותטית, שבה מטענו המבוטח של אדם נתפס לתקופה מסוימת בדרכו במדינה זרה. המטען בדרכו לנמל היעד מבוטח מפני נזק או אובדן ישירים למטען. לאחר פרק זמן מסוים המטען משוחרר. אין כל נזק פיזי למטען עצמו. עצם העובדה כי המטען נתפס על-ידי מדינה זרה אינה מורידה את ערכו. עם זאת, יכול שערכו ירד בשוק בשל חלופי הזמן, כי דגם ישן של אותו נכס עלול להיות בעל ערך נמוך יותר מדגם חדש. ירידת ערך במחיר השוק של הנכס היא תוצאתית, ולפיכך אינה מכוסה על-ידי הפוליסה בהיעדר התנאה נוגדת. הצב במקום התיבה "מטען" את התיבה "מכונית", והנה הדוגמה כי ירידת ערך המכונית לא לעולם בת-כיסוי ביטוחי כנזק "ישיר".

שיקולי מדיניות משפטית

חלוקת הסיכון בין המבטח והמבוטח

15. המערערת מגייסת לעזרתה שיקולים מתחום המדיניות המשפטית. טענתה העיקרית היא כי דחיית הערעור תוביל למצב שבו "כלל ציבור המבוטחים יאלץ לסבסד נהג רשלן". לשיטת המערערת, הפיזוי בעבור התיקון הפיזי פוגע בנהג הרשלן בלבד.

טענה זו שגויה. על-פי שיטת הפיזוי החלקי (קרי, התיקון הפיסי בלבד), כל ניזוק אשר אינו יכול מבחינה משפטית לתבוע את המזיק - ייצא נפגע. ניזוק כאמור עשוי שיהא ניזוק אשר נפגע "בתאונה עצמית", ברשלנות או בהיעדר כל רשלנות. ניזוק כאמור עשוי שיהא ניזוק אשר נפגע בתאונת "פגע וברח" - כאשר הייתה רשלנות תורמת מצדו או כאשר לא דבק בו גרגר של "רשלנות".

חיוב המבטח בפיזוי בעבור הנזק של ירידת ערך המכונית מעביר את נטל הסיכון לאי-פירעון מן המזיק אל כתפי המבטח. התיזה בדבר פיזוי חלקי (השבת המצב הפיזי לקדמותו) מותירה את הניזוק-המבוטח במערכה מול המזיק. לעתים יעלה בידו לגבות את יתרת הנזק, לעתים ייכשל במשימתו. התיזה של פיזוי מלא (השבת המצב כולו לקדמותו) מטילה על המבטח את נטל ההתדיינות מול המזיק. הרי זכותו של המבטח להשבת תגמולי הביטוח נובעת מדיני הסוברוגציה המעוגנים בסעיף 62 לחוק חוזה הביטוח.

אם המזיק הוא רשלן - בר-איתור ובר-גבייה - אין נפקא מינה, מבחינה עקרונית, על מי יוטל הנטל. הווי אומר, אין נפקא מינה בין הפיזוי החלקי לבין הפיזוי המלא.

דא עקא, שלא אחת עובדות העניין אינן כה נקיות - אפילו המזיק היה רשלן, ניצבים לפני התובע קשיים מרובים. בכל אותם מצבים - הנטל ייפול על כתפי המבטח.

גובה הפרמיות

16. טענה נוספת בפי המערערת, והיא כי דמי הביטוח (הפרמיות) נגבו על-פי צפיית המבטח לפיזוי חלקי של נזקי רכוש לכלי הרכב, פיזוי מלא עלול להטיל על המבטח נטל נוסף אשר ייפול על כתפי ציבור הנהגים.

איני מוצא טעם רב בטענה זו, שהרי אילו הערעור היה מתקבל, היה טוען הניזוק-המבוטח כי הוא ציפה לכיסוי מלוא נזקו, והנה נמצאו ציפיותיו מסוכלות. מכל מקום, הנטל על המבטחים אינו הרסני. למעשה, טענת המערערת היא כללית וחלה על כל פרשנות של חוזה ביטוח. קבלת הטענה פירושה חיוב לפסוק על-פי צפיות המבטח, שהרי התכנון האקטוארי של דמי הביטוח נשען על פרשנות מסוימת באשר להיקף הסיכונים המכוסים.

דברי סיכום

17. דין הערעור להידחות. הנזק הוא נזק ישיר (להבדיל מ"תוצאתי") המכוסה על-ידי פוליסת הביטוח התקנית כלשונה בתקופת הביטוח. הוכחת **גובה** הנזק מוטלת על הניזוק-

המבוטח. הוא חייב להביא ראיות להוכחת גובה הנזק. בענייננו צומצמה יריעת המחלוקת לשאלה אם הנזק של ירידת ערך הנכס מכוסה בפוליסה. פתרון המחלוקת נפל בצד הניזוק. זה האחרון הביא ראיות להוכחת גובה הנזק. ראיות אלו היו קבילות על-ידי בית המשפט המחוזי, ואיני מוצא מקום להתערב במימצאיו.

ההסדר העתידי וזכויות המבוטחים

18. בהליכים שלפנינו לא התייחסנו לסעיף 18(ב) לתוספת (הפוליסה התקנית) בנוסחו החדש, כתוקפו עתה. יש מקום להעיר שלוש הערות אגב לגבי הסעיף הנ"ל – אחת פרשנית, השנייה נוגעת לתחום השיטה החקיקתית והשלישית נוגעת למעמד חברות הביטוח.

ההערה הראשונה, זו הפרשנית, נוגעת לנקיטת לשון "לרבות" בסעיף 18(ב) בנוסחו הנוכחי. הסעיף מוציא מכלל תחולת הביטוח לפי הפוליסה התקנית "נזק תוצאתי, לרבות ירידת ערך הרכב מטעמים מסחריים בלבד, שאינם קשורים לאי-תיקון מלא של הרכב" (ההדגשה שלי - מ' ש'). ההנחה היא כי המחוקק אינו משחית מילותיו לריק. על-כן, נקיטת לשון "לרבות" מצביעה לכאורה על כך שירידת ערך הרכב האמורה לא הייתה כלולה מדעיקרא בביטוי "נזק תוצאתי". התיבה "לרבות" מכלילה בהגדרה את אשר הרישה אינה כוללת לפי פרשנותה כפשוטה (ראה דברי חברי הנכבד **השופט מצא בע"א 149/89, 370 עיזבון המנוח הרצל בורנשטיין ז"ל ואח' נ' יעקבי ואח', פ"ד מז' (2) 630, בעמ' 635**). הריבוי המיתוסף לסעיף 18(ב) הנ"ל סותר את טענת המערערת, כי ירידת הערך הייתה כלולה ממילא, מעיקרו, במסגרת המונח "נזק תוצאתי", היינו אף לפני שהורחבה ההגדרה. מענה אפשרי לסברה זו הוא, כי הריבוי בא להסיר ספק בלבד. אם כך הדבר, נוהגים, לא אחת, לציין זאת במפורש. אולם אין לשלול את הפרשנות החלופית האפשרית לחלוטין.

ההערה השנייה נוגעת לתחום השיטה החקיקתית, והיא מכוונת לשיטת חקיקת המשנה. השלכותיה של חקיקת משנה הן לפעמים רחבות ביותר. חקיקת משנה משפיעה בדרך כלל, לפי טיבה, על מגזר שלם בציבור. היא עשויה להסדיר סוגיה בהסדר ראשוני ומקיף. על-כן, מקובל במספר ארצות בעולם המערבי לתת לציבור הזדמנות להביע דעתו לגבי מלאכת הגיבוש של חקיקת המשנה (למשל, בהליכי היוועצות או שימוע; לניתוח מפורט ראה **ב' ברכה, משפט מינהלי (שוקן, תשמ"ז) 199**). פרופ' ברכה מעלה שם את השאלה אם אין לנציגי הנפגעים מחקיקת המשנה זכות טיעון כדי לשטוח את טענותיהם **טרם** התקנת התקנות, אמנם, כדבריו, "הפסיקה מצדה לא מצאה לנכון להחיל את כללי הצדק הטבעי - על החובה הגלומה בהם ליתן הודעה מתאימה למי שעלול להיפגע ממעשה הרשות - על הליכי ההתקנה" (ברכה, **שם**, בעמ' 201).

לדידי, זכות הטיעון היא לא רק תולדה של הרצון לנהוג בהגינות, דבר שחשיבותו עילאית, אלא גם פרי ההיגיון, שהרי שמיעת ההשגות וההצעות המשלימות מציידת את הגורם המתקין במידע על הניסיון המצטבר של אלה אשר להם נגיעה לנושא, ומעשירה בכל מקרה את המחשבה הקולקטיבית, זאת ועוד, אין להקנות לשיקולי מהירות הפעולה המינהלית מעמד בכורה מוחלט

על פני מתן האפשרות להשמיע השגות, וזאת לפחות באותם מקרים שבהם אין דחיפות מיוחדת בעניין התקנת התקנות (השווה סעיף 553 ל-5 Title של U. S. Code). אכן, "אין להקנות לזכות הטעון במסגרת הליכי ההתקנה את המשמעות המיוחדת לאותה זכות בהקשר להליך שיפוטי..." (ברכה, בספרו הנ"ל, בעמ' 225). אולם כאשר מדובר בנפגעים אפשריים של תקנה חדשה, שדעתם לא תישמע, לא נותרת למעשה חלופה, פרט לתיקון בדיעבד, וזוהי איננה דרך יעילה.

בנושאים בעלי חשיבות ציבורית ניתן להנהיג פירסום מראש של הצעת התקנות (כפי שנוהגים בארצות-הברית וכפי שגם נהגו לגבי הצעת תקנות מסוימות בסוף תקופת המנדט). מתן הזדמנות לאנשים מתוך הציבור להשמיע הצעותיהם והשגותיהם, יכול שיעשה בדרכים שונות: כך, למשל, ניתן לאפשר העלאת הערות על הכתב, עריכת כינוסים פומביים וכדומה. כאמור, יש בכך כדי להעניק לאזרח הזדמנות הולמת להציג את עמדתו ולאפשר לרשות הציבורית המתעתדת לפרסם את התקנות, ללמוד ולהפיק לקחים מן ההערות. בנושא שלפנינו הייתה מתאפשרת על-ידי כך שמיעת השגות מצד הצרכנים, קרי **המבוטחים**, אשר ספק אם עניינם הוצג לפני האוצר עובר לעריכת התיקון בסעיף 18(ב) לפוליסה התקנית. הנה כי כן, מודגמת הנחיצות לפיתוח שיטת פירסום מראש של תקנות מוצעות בנושאים בעלי חשיבות ציבורית, כגון זכויות הצרכנים, בטרם התקנת התקנות, עניין זה ראוי לתשומת לבו של המחוקק הראשי.

אני מפנה בהקשר זה גם להצעה בדבר פיקוח ממוסד של הכנסת על חקיקת משנה, כפי שנכללה בנוסח הראשון של "הצעת חוק יסוד: חקיקה" הפרקליט כז (תשל"א) 140, 142).

ההערה האחרונה מתייחסת למעמדן של חברות הביטוח. חברות הביטוח נהנות מזכויות יתר מסוימות במשפטנו. כך, למשל, לגבי קביעת נטלי ההוכחה בכל הנוגע לחריגי פוליסת ביטוח רכוש (ע"א 1845/90, שבו נקבע, ברוב דעות, כי גם כאשר המשטרה מאשרת שהייתה פריצה ואין ראייה לכך שהעבירה בוצעה על-ידי המבוטח, די בטענתה הסתמית של חברת הביטוח כי היא חושדת שהפריצה בוצעה על-ידי המבוטח כדי להעביר את הנטל עליו). כך גם לעניין תקופת ההתיישנות המקוצרת שלה זכו חברות הביטוח בכל הנוגע לביטוח אישי (שלוש שנים), בו בזמן שאדם מן השורה יכול להיתבע תוך תקופת התיישנות של שבע שנים (ראה סעיף 31 לחוק חוזה הביטוח; ע"א 3812/91, רע"א 5423/91). עניין זה מעורר כמובן שאלות של קיום השוויון בחוק ולפני החוק, שאין מקום להיזקק להן כאן לפרטיהן (ראה חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו). עם זאת, יש לשוב ולהזכיר כי השוויון בכל הנוגע לנורמות המשפטיות המיושמות כלפי בעלי הדין הוא יסוד מסד בתפיסותינו המשפטיות מימים קדומים ובעת הזאת, והציווי של "לא תהדר" חל גם על החייב ולא רק על הזוכה, על קורבן העבירה ולא רק על הנאשם, על המבוטח ולא רק על המבטח. דומה שנורמה זו נסוגה, לצערי, לעתים מפני אינטרס סקטוריאלי זה או אחר.

התוספת הנוכחית לפוליסה התקנית, בדמות סעיף 18(ב) החדש, מחזקת תופעה זו, הראויה למחשבה שנייה.

אשר-על-כן הייתי דוחה את הערעור ומחייב את המערערת לשאת בהוצאותיו של המשיב בסכום של 7,500 ש"ח.

השופט א' מצא: אני מסכים לפסק-דינו של חברי הנכבד, הנשיא, וכן להערות הכלולות בפסקה 18 לפסק-דינו.

השופטת ד' דורנר: אני מסכימה.

הוחלט כאמור בפסק-דינו של הנשיא.

ניתן היום, י"א באלול תשנ"ד (18.8.94).